

**ARAB TILI FONETIK TIZIMINI O‘ZLASHTIRISHDA LISONIY
INTERFERENSIYA VA ULARNI BARTARAF ETISHNING
PSIXOLINGVISTIK YO‘LLARI**

Mashhura Qodirova

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi katta o‘qituvchisi

Oriental universiteti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: shahira1986shahira@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada arab tili fonetik tizimini o‘zlashtirish jarayonida yuzaga keladigan lisoniy interferensiya muammolari va ularni bartaraf etishning psixolingvistik mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda arab tilidagi bo‘g‘iz va chuqur undosh tovushlarni talaffuz qilishda ona tilining ta’siri, eshitish differensiasiyasi hamda nutq reflekslarini avtomatlashtirishda audiolingval metod va raqamli texnologiyalarning o‘rni yoritilgan.

Kalit so‘zlar: lisoniy interferensiya, psixolingvistika, fonetik differensiasiya, arab tili, audiolingval metod, shadowing, talaffuz avtomatlashuvi.

KIRISH

Ta’lim tizimida og‘zaki nutq madaniyatini rivojlantirish shaxsning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish bilan bevosita bog‘liqdir. Arab tili o‘zining murakkab fonetik-fonologik tizimi, undoshlarning talaffuz apparati va artikulyatsiyasi bilan boshqa tillardan, xususan, o‘zbek va rus tillaridan tubdan farq qiladi. Shu sababli, chet tili sifatida arab tilini o‘qitishda talaffuzni shakllantirish jarayoni insonning idrok, eshitish va motor reaksiyalari bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan murakkab psixolingvistik jarayon sifatida talqin etiladi.

Lisoniy interferensiya va fonetik murakkabliklar

Lisoniy interferensiya – bu o‘rganuvchining ona tili (o‘zbek, rus yoki ingliz tili) fonetik tizimining arab tili tovush qurilishiga salbiy ta’siridir. Psixolingvistik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, arab tilidagi chuqur bo‘g‘iz va emfatik undoshlar (ظ، ط، ض، ص، غ، ع، خ، ح) o‘zbek yoki rus o‘quvchilari uchun eng murakkab segmentlar hisoblanadi.

Ayniqsa, o‘zbek tilida mavjud bo‘lmagan ‘ayn (ع) yoki ha (ح) kabi tovushlarni talaffuz qilishda talabalar ona tili artikulyatsiyasiga tayanib, xatolarga yo‘l qo‘yadilar. Bunday fonetik interferensiya nafaqat talaffuzning tabiiyligini buzadi, balki so‘z ma’nosining o‘zgarishiga (masalan, *qalb–kalb* yoki *sami‘a–shami‘a*) olib kelishi mumkin.

Talaffuzni egallashning psixolingvistik mexanizmlari

Psixolingvistik yondashuv (L.S. Vygotskiy va A.A. Leontyev bo‘yicha) nutqning shakllanishini “fikir – so‘z – nutq” zanjiri sifatida tushuntiradi. Nutqiy ko‘nikma uchta asosiy bosqichda shakllanadi:

- Idrok (persepsiya): Tovushlarni eshitish va ularni ona tili tovushlaridan farqlash (eshitish differensiasiyasi);
- Fikrni rejalashtirish: Ichki nutq orqali mazmunni shakllantirish;
- Artikulyatsiya: Fikrni og‘zaki shaklda moddiylashtirish.

Arab tili fonetikasini o‘zlashtirishda o‘quvchi avvalo eshitish differensiasiyasini rivojlantirishi, ya’ni arabcha tovushlarni eshitish orqali aniq ajrata olishi zarur. Eshituv organlarini mashq qildirmasdan turib, to‘g‘ri artikulyatsiyaga erishib bo‘lmaydi.

Interferensiyani bartaraf etishning metodik yo‘llari

Interferensiyani kamaytirish va nutq reflekslarini avtomatlashtirishda quyidagi metodik innovatsiyalar samarali hisoblanadi:

- Audiolingval (Audio-oral) metod: “Tingla va takrorla” tamoyili asosida nutq namunalarini tizimli takrorlash (drill) orqali talaffuzni modellashtirishni nazarda tutadi. Bu metod xatolarni minimal darajaga tushiradi;

- Shadowing (Soyalash) metodi: O‘quvchi eshitgan gapini darhol takrorlashi orqali murakkab fonetik tovushlarni avtomatlashtiradi;

- Minimal juftliklar (Minimal pairs): Tovushlar o‘rtasidagi farqni anglash uchun o‘xshash so‘zlar bilan ishlash (masalan, *qalb–galb*);

- Raqamli texnologiyalar va AI: Zamonaviy AI-ga asoslangan talaffuz tahlilchilari (Speech analyzers) xatolarni real vaqt rejimida aniqlaydi, bu esa talabaga o‘z nutqini ongli boshqarish imkonini beradi;

- Psixologik muhit: Talabalarda uchraydigan “sharmandalik sindromi” (xato qilishdan qo‘rqish)ni yashirin tuzatish (*implicit correction*) va rag‘batlantirish orqali yengish mumkin.

Xulosa: Arab tili fonetik tizimini o‘zlashtirishda lisoniy interferensiyaning bartaraf etish faqatgina mexanik takrorlash emas, balki eshitish idroki va artikulyatsiya mexanizmlarining uyg‘unligiga tayanadigan psixolingvistik jarayondir. Audiolingval yondashuvni raqamli vositalar bilan integratsiya qilish o‘quvchilarda nutq reflekslarini avtomatlashtirish va ravon, aniq talaffuzni shakllantirishning asosiy kafolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

- 1) Abdullayev A. Chet tillarni o‘qitish metodikasi asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
- 2) Madvaliyev A. O‘zbek tili madaniyati va nutq odobi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2019.
- 3) Yo‘ldosheva D. Arab tili fonetikasi va og‘zaki nutqni o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2020.
- 4) Ziyayeva Z.M. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va chet tili ta’limi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.

- 5) Nuraliyeva M.N. Bo‘ljak chet tili o‘qituvchilarida nutqiy kompetensiyani shakllantirish metodikasi. – Toshkent: TDPU, 2018.
- 6) Ishmuxamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: “Iste’dod”, 2008.
- 7) Qo‘chqorov R. Nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiya masalalari // Til va adabiyot ta’limi, №2, 2021.
- 8) Xudoyberganova N. Arab tili ta’limida nutqni rivojlantirishning metodik asoslari // O‘zbek tili va adabiyoti, №3, 2022.
- 9) Mahmudova P.S., Umurzakova O.U. Arab tili darslarida audiolingval metod samaradorligi. – Toshkent, 2023.
- 10) G‘afforova M. Arab tili darslarida og‘zaki nutqni rivojlantirish texnologiyalari // Oriental Studies Journal, №6, 2021.
- 11) Mirzayev S. Arab tili amaliy fonetikasi va talaffuzni shakllantirish metodlari. PhD dissertatsiya. – Toshkent, 2022.
- 12) G‘aniyev U. O‘zbek va arab tillari kontekstida til o‘rganish jarayonining lingvistik va metodik muammolari // Oriental Renaissance, №3, 2025.